

Rumlar, Fransız Devrimi, İngilizce'nin Fransızca'ya üstün gelişi ve bu dilin dünyadaki egemenliği, XVIII. yüzyıldan itibaren Batı'nın Doğu algısındaki değişim gibi konular ele alınır. Müellifin *Issawi's Laws of Social Motion* adlı kitabı (New York 1973) gündelik yaşama, insan doğasına dair aforizmalarını paylaştığı, akademik uzmanlığını geliştirdiği konulara dair fikirlerini ironiyle karışık formülleştirdiği, David Pascal'ın çizimleriyle desteklenmiş bir eserdir. Issawi ayrıca George S. Wise ile birlikte *Middle East Perspectives: The Next Twenty Years* (Princeton 1981), Dimitri Gondicas ile birlikte *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism* (Princeton 1999) adlı kitapların editörlüğüyle Raif Hürî'nin (Raif Khuri) modern Arap düşüncesi üzerine Arapça eserinin İhsan Abbas tarafından gerçekleştirilen İngilizce çevirisinin editörlüğünü üstlenmiştir (*Modern Arab Thought: Channels of the French Revolution to the Arab East*, Princeton 1984). Ölümünden bir yıl önce de *Growing up Different: Memoirs of a Middle East Scholar* başlığıyla anılarını yayımlamıştır (Princeton 1999).

BİBLİYOGRAFYA :

The Economic Dimensions of Middle Eastern History: Essays in Honor of Charles Issawi (ed. Haleh Esfandiari – A. L. Udovitch), Princeton 1990; *Approaches to the History of the Middle East: Interviews with Leading Middle East Historians* (ed. N. E. Gallagher), Reading 1994, s. 47; Yahyâ Murâd, *Mu'cemü esmâ'i'l-müsteşrikin*, Beyrut 1425/2004, s. 491-492; W. Behn, "Issawi, Charles Philip", *Concise Biographical Companion to Index Islamicus: An International Who's Who in Islamic Studies from its Beginnings Down to the Twentieth Century*, Leiden 2006, II, 156; Şevket Pamuk, "In Memoriam: Charles Issawi (1916-2000)", *MESA Bulletin*, XXXV/1 (2001), s. 148-149; "Princeton University Professor Charles P. Issawi, Middle East Scholar, dies", <http://www.princeton.edu/pr/news/00/q4/1210-issawi.htm> (25.01.2013).

SELİM KARAHASANOĞLU

İSTAHİRİ, Ebû Saîd

(أبو سعيد الإصطخري)

Ebû Saîd Hasen b. Ahmed
b. Yezîd b. İsâ el-İstahrî
(ö. 328/940)

Şâfiî fakihî.

244 (858) yılında doğdu. İran'ın Fars bölgesindeki İstahr şehrinde doğdu. Bağdat'ta Sa'dân b. Nasr, Ahmed b. Mansûr er-Remâdî, İsâ b. Ca'fer el-Verrâk, Ahmed b. Sa'd ez-Zührî, Ahmed b. Hâzım İbn Ebû Gareze el-Gıfârî ve Abbas b.

Muhammed ed-Dürî'den hadis dinledi. Kendisinden İbnü'l-Muzaffer, Dârekutnî, İbn Şâhîn, Yûsuf b. Ömer el-Kavâs, Ebû'l-Kâsım Abdüssamed b. Ömer ed-Dîneverî, Ebû'l-Kâsım İbnü's-Sellâc ve Ebû'l-Hasan İbnü'l-Cündî gibi muhaddisler rivayette bulundu. *es-Sünen*'inde kendisinden rivayette bulunan Dârekutnî sika bir râvi olduğunu belirtir (*Mevsû'atü aqvâli'd-Dârekutnî*, I, 196). Şâfiî fıkhnı Müzenî ve Rebî' b. Süleyman el-Murâdî'nin talebelerinden tahsil ettiği ifade edilmekle birlikte (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 252) ismi açıkça zikredilen tek hocası Ebû'l-Kâsım el-Enmâtî'dir. Enmâtî'nin önde gelen talebelerinden ve üçüncü nesil Şâfiîleri'nin önemli âlimlerinden olan İstahrî, mezhep çevresinde gelişmekte olan fikhî birikimi kendi katkılarıyla birlikte çok sayıda talebesine aktardı. Ondan fikh tahsil edenler arasında Dârekutnî, Ebû İshak el-Mervezî, Ubeyd el-Fakih diye tanınan ve Kurtuba'ya (Cordoba) yerleşen Ebû'l-Kâsım el-Bağdâdî ve Ebû't-Tayyib el-Bağdâdî yer alır. Şâfiî'nin fikh mirası konusunda uzman olarak görülen İstahrî yaşadığı dönemde Irak bölgesindeki Şâfiî ulemâsının reisi kabul edilirdi. Bu riyâset kendisine muhtemelen İbn Süreyc'den (ö. 306/918) sonra intikal etmiştir. Ebû İshak el-Mervezî, Bağdat'a geldiğinde İstahrî ve İbn Süreyc dışında derslerine katılabileceği başka bir hoca bulamadığını söyler.

İstahrî, Irak muhitinde İbn Süreyc'in başlattığı Şâfiî merkezli fikh anlayışını tamamen benimsemedi ve nisbeten kendisinden önceki Şâfiî fakihlerinin tavrını sürdürme eğiliminde oldu. Kocasının vefat eden hamile kadına terekeden nafaka verilip verilmeyeceği tartışmasında nafaka verileceğini savunan İstahrî'ye Şâfiî'ye muhalefet ettiği söylenmiş ve bu bilgiyi doğru bulmaması üzerine kendisine Şâfiî'nin kitaplarından ilgili hüküm gösterilmişse de fikrinden vazgeçmemiş. Şâfiî'nin görüşüne muhalif olsa da Hz. Ali ile İbn Abbas'ın görüşüne muvafık olduğunu söyleyerek sahâbî kavli ile amel etmiştir (Sübkî, III, 231). Bu durum, Şâfiî fikh çevresinde İbn Süreyc ve talebelerinin faaliyetleriyle mezhep imâmının fikirlerinin merkezî hale getirilme çabalarına karşı ortaya konmuş bir tavır olarak değerlendirilebilir. Nitekim İbn Süreyc ile girdiği münazaralar ve aralarında yaşanan sert tartışmalar farklı tavırları benimsediklerini göstermektedir (Hatîb el-Bağdâdî, VIII, 206).

Kum ve Sicistan'da kadılık ve ardından 320'de (932) azledilen İbnü'l-Haccâc'ın

yerine Bağdat'ta muhtesiplik görevlerinde bulunan İstahrî, Sicistan ve Bağdat'taki görevlerine Halife Muktedir-Billâh tarafından tayin edildi. Sicistan kadılığı esnasında velinin rızası aranmaksızın yapılan birçok evliliği iptal etti. Sâbiiler hakkında fetva isteyen Halife Kâhîr-Billâh'a onların yıldızlara taptığını ve Ehl-i kitap sayılmadıklarını söyleyerek kendilerinden cizye alınmayacağı ve öldürülmeleri gerektiği şeklinde cevap verdi. Halife fakihler arasında tartışılan, bazılarının karşı çıktığı bu fetvanın gereğini yerine getirmek istediye de Sâbiiler'in topladıkları yüksek meblağda bir parayı takdim etmeleri üzerine bundan vazgeçti. Böylece Sâbiiler'den daha önce alınmakta olan cizye de kaldırılmış oldu. İstahrî, Kum kadılığı sırasında ardında mirasçı olarak bir kız ve amca bırakan bir kimsenin terekasının yarısını kızı, yarısını amcaya vermesi üzerine Hz. Fâtıma dolayısıyla bütün mirasın kızın hakkı olduğunu ileri süren Şiiler'in kendisini tehdit etmesi yüzünden bu görevi bıraktı. Bağdat'taki muhtesiplik görevi esnasında bineğiyle sokakları dolaştığı, nebîz satılan Sûkuddâdî'yi kapattığı, eğlence mekânlarını yaktığı kaydedilir. Sert tabiatlı, zâhid ve kanaatkâr bir âlim olup sade bir hayat sürdüğü ifade edilir. İstahrî 14 Cemâziyelâhir 328'de (27 Mart 940) Bağdat'ta vefat etti ve Bâbüharb'de defnedildi. Vefatı için şâban ve rebülâhir gibi aylar da verilmektedir.

Şâfiî mezhebindeki fukaha sıralamasında İstahrî, "ashâbü'l-vücûh" mertebesindeki fakihlerin önde gelenlerinden kabul edilir. Hocasının Enmâtî ile usule ilişkin tartışmalara girebilecek bir seviyede olan İstahrî'nin (Sübkî, II, 302) usul ve fîrû-i fıkha dair görüşleri mezhep kaynaklarında nakledilmektedir. Kendisi III. (IX.) yüzyılın sonlarıyla IV. (X.) yüzyılın başlarında yoğunlaşan usul tartışmaları sırasında birçok mesele hakkında görüş beyan etmiştir. Nasların celf kıyasla tahsis edilebileceği, beyanın hitap anından ihtiyaç anına kadar tehir edilebileceği, bir haberin tevâtür derecesine ulaşabilmesi için on kişi tarafından rivayet edilmesi gerektiği, Hz. Peygamber'in hükmü bilinmeyen fiillerinin -ibadet kastıyla yapıldığı anlaşılın veya anlaşılmasın- mükellefler hakkında vücûb ifade ettiği, tahsis edici delil tesbit edilinceye kadar âm lafzın hükmü hakkında tevakkuf edileceği, mefhûm-i sıfat ile istidlâlin câiz oluşu onun usul anlayışını yansıtan bazı görüşleridir. Şâfiî'nin "istih-san" kelimesinden ne kastettiğine dair

açıklamaları ve kıyas türleri hakkındaki tanımlamaları da Şâfiî usulüne katkıları olarak değerlendirilebilir. İstahrî'nin bazı fûrû-i fikhî meseleleri hakkındaki görüşleri mezhep âlimlerince eleştirilmiştir. Sübkî, onun kadî iken mezhebin görüşlerine aykırı olarak verdiği kararlardan örnekler zikreder (a.g.e., III, 232). İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, mezhebin görüşüne muhalif bir görüşünü zikrederken onun, kuralların uygulanmasında sık sık hataya düştüğünü söyler (*Nihâyetü'l-maṭlab*, V, 210; VIII, 207). İstahrî'nin, Şâfiî'nin bazı ifadelerini zâhirî mânalarını esas alarak yorumladığı ve bu yüzden hata ettiği belirtilir. Mukim kimsenin binek üzerinde nâfile namaz kılarırken kibleye dönmesinin şart olmadığı, küçüğün mallarındaki tasarruf yetkisinin dededen sonra vasiye değil anneye intikal ettiği gibi tek kaldığı görüşleri mezhep kaynaklarında tartışılmıştır. Kendisinden rivayet edilen görüşler arasında yargılama usulüne dair olanlar dikkati çeker. Meselâ müctehid olmayan bir hâkimin verdiği isabetli hükmün infaz edileceğine dair görüşüyle Şâfiî imamlarından ayrılmıştır (İbnü's-Salâh, I, 508; Sübkî, III, 234). İbn Süreyc gibi onun da nimet verene şükürün aklen vâcib olduğunu söylemesi, kelâm ilminde uzmanlaşmamış ve bu görüşü savunmanın doğuracağı kelâmî neticeleri kavrayamamış olmasına bağlanır.

Eserleri. 1. Kitâbü'l-Ḳaḏâ. Bazı kaynaklarda *Edebü'l-Ḳaḏâ* diye anılan eser yargılama usulüne dairdir. İbn Kâdî Şühbe eserin tek ciltlik hacimli bir kitap olduğunu kaydederken İsnevî gördüğü nüshanın çok küçük olduğunu söyler. Hatîb el-Bağdâdî ve İbnü'l-Cevzî gibi müelliflerin alanında eşsiz diye nitelediği eserin bazı kaynaklarda *Kitâbü'l-Aḳḏıye* olarak zikredilen eserle aynı olup olmadığı bilinmemektedir. **2. el-Ferâ'izü'l-kebîr.** **3. eş-Şürûṭ ve'l-veṣâ'ik ve'l-meḥâdır ve's-sicillât** (İbnü'n-Nedîm, s. 267). Bağdatlı İsmâil Paşa'nın kendisine nisbet ettiği *el-Câmi' fi'l-hisâb ve Şerḥu'l-cebr ve'l-mukâbele* adlı eserler matematikçi Muhammed b. Lürre'ye aittir (a.g.e., s. 340). Mansûr b. İsmâil et-Temîmî'nin fıkha dair *el-Müsta'mel* adlı kitabına şerh yazdığı bazı kaynaklarda zikrediliyorsa da (Habeşî, III, 1671) bu eser Ebû Muhammed el-İstahrî'ye aittir (ö. 384/994; bk. İsnevî, s. 56).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 267, 340; Mâverdî, *el-Ḥâvi'l-kebîr* (nşr. Ali M. Muavaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1419/1999, tür.yer.; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1422/2002,

VIII, 206; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-maṭlab fi dirâyetü'l-mezheb* (nşr. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb), Beyrut-Cidde 1428/2007, V, 210; VIII, 207; ayrıca bk. tür.yer.; Yahyâ b. Ebû'l-Hayr el-İmrânî, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî* (nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî), Beyrut 1421/2000, tür.yer.; İbnü's-Salâh, *Ṭabaḳâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. Muhyiddin Ali Necîb), Beyrut 1413/1992, I, 503, 508; II, 618; Nevevî, *Tehzîb*, II, 237-239; İbnü'l-Fuvâtî, *el-Ḥavâdisü'l-câmi'a* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf – İmâd Abdüsselâm Raûf), Beyrut 1997, s. 97; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XV, 250-252; a.mif., *Târîhu'l-İslâm: sene 321-330*, s. 226-227; *sene 351-380*, s. 210, 546; *sene 381-400*, s. 102; Sübkî, *Ṭabaḳât* (Tanâhî), II, 301, 302; III, 230-253, 329, 332, 343, 448, 464; İsnevî, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, I, 46-47, 56-57; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Ṭabaḳâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyyin* (nşr. M. Zeynühüm M. Azeb – Ahmed Ömer Hâşim), Kahire 1413/1993, I, 247-248, 285; Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Baḥrû'l-muḥîṭ*, Kahire 1414/1994, IV, 47, 492; V, 108, 156; VI, 31, 507; VII, 349; VIII, 74, 106-107; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, I, 109-110; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *et-Taḥbîr şerḥu'l-Taḥrîr fi usûli'l-fikh* (nşr. Abdurrahman el-Cibrîn v.dğr.), Riyad 1421/2000, III, 1471, 1476; IV, 1788; VI, 2686; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1395, 1674; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuḥûl* (nşr. Ebû Mus'ab M. Saîd el-Bedrî), Beyrut 1412/1992, s. 74, 91, 270, 294; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 269; *Mevsû'atü akvâli'd-Dâreḳuṭni fi ricâli'l-ḥadîṣ ve 'ileliḥ*, Beyrut 2001, I, 196; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi' u's-şürûḥ ve'l-ḥavâṣi*, Ebûzâbi 1425/2004, III, 1671.

NAİL OKUYUCU

İSTANBUL ERMENİ PATRİKHÂNESİ

Türkiye ve Girit Ermenileri'nin ruhanî merkezi.

Hıristiyanlığın Ermeniler arasında yayılması ve devlet dini haline gelmesi, Aziz Gregory'nin (Surp Krikor Lusavoriç)

misyonerlik faaliyetleri sonucunda gerçekleşmiştir (301). Erivan yakınında Eçmiyazın'da ilk Ermeni kilisesini kuran Aziz Gregory aynı zamanda kilisenin ilk ruhanî lideri kabul edilir. Fakat dönemin Ermeni kaynaklarında (P'avsdos, Akatankeğos v.dğr.) Gregory için ruhanî lider (gatoğigos) unvanı kullanılmaz; Ermeni kilisesindeki en yüksek dinî makamı (bir nevi başpatrik) ifade eden bu unvan Sahag döneminde (387-439) kullanılmaya başlanmıştır.

İlk üç ekümenik konsil kararlarına ve monofizit doktrine bağlı olan Ermeni kilisesinde patriklik makamı, 638'de Kudüs'ü fetheden Halife Ömer'in Ermeni Piskoposu Abraham'ı monofizit hiyerarşiye patrik tayin etmesiyle ortaya çıktı. Bizans İmparatoru I. Iustinianos döneminde (527-565) "tek devlet-tek kilise" siyasetinden dolayı Kudüs'teki monofizitlerin büyük kısmı şehir dışına sürüldü, kalanlarsa kendi bağımsız hiyerarşilerini oluşturdu. Halife Ömer Kudüs'ü fethettiğinde diyofozitet-monofizit şeklindeki ikili hiyerarşiyi koruyarak Rum patriğini diyofozitetlerin, Ermeni patriğini eşit şartlarla monofizitlerin (Süryânî, Kıptî ve Habeş) lideri yaptı, bu şekilde Kudüs, Eçmiyazın'den sonra Ermeniler'in ikinci dinî merkezi haline geldi. Ermeni patriğine tanınan bu haklar, Yavuz Sultan Selim'in dönemin Kudüs Ermeni Patriği III. Sarkis'e verdiği fermada da (1517) korundu (Ercan, s. 15-17). Diğer taraftan ruhanî liderlerin siyasî karışıklık sebebiyle farklı yerlerde ikamet etmeleri neticesinde önce Ahtamar (1113) ve ardından makamın tekrar Eçmiyazın'a taşınmasına rağmen (1441) Sis (Kozan) (1446) Eçmiyazın'e alternatif olarak bağımsız ruhanî liderlik iddiasında bulundu.

Istanbul Ermeni Patrikhânesi – Kumkapı